

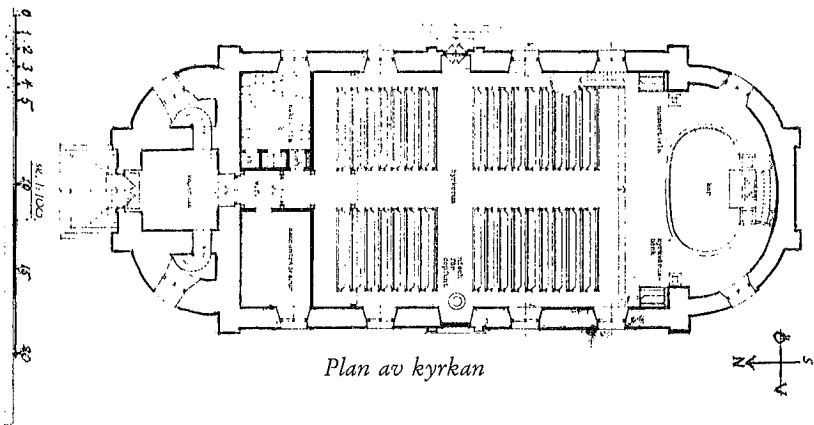

Väderstads kyrka

VÄDERSTADS KYRKA

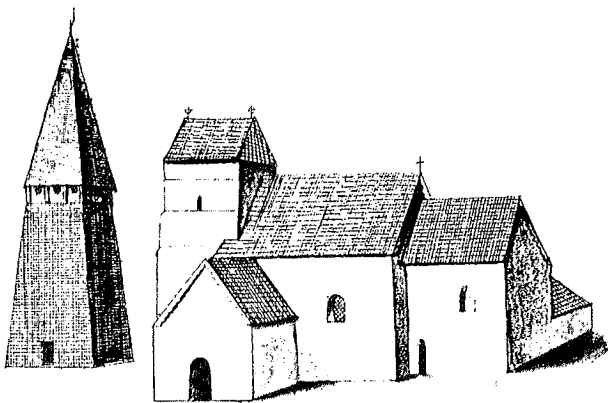
av Bengt Cnattingius

2:a upplagan

ISBN 91-7962-016-7

Copyright © 1989 Linköpings stiftsråds kyrkoberskrivningskommitté och författaren
Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1989

*Den gamla kyrkan efter en teckning av Elias Brenner 1669–1670
(Kungl. biblioteket)*

Namnet Väderstad härleds ur mansnamnet Väder (eg. vädur, bock) och -stad (boningsplats, gård). Harstad kommer av mansnamnet Hardh (hård). En runsten fanns i den gamla kyrkans stiglucka; enligt Göranssons Bautil var inskriften denna (i övers.): "Götulf och Sven reste denna sten efter Brunne, sin fader." År 1892 sammanslogs Väderstad och Harstad, som sedan 1875 varit annex och sedan 1837 haft gemensam kyrka.

DEN GAMLA KYRKAN

Av denna är grundvalarna ännu synliga söder om kyrkoherdebostället. Kyrkan härstammade troligen från 1100-talets slut och bestod av ett (senare byggt) högt torn, långhus och kor, som ursprungligen varit mindre och försedd med apsid. Längden var 38 (inkl. tornet) och bredden 10 alnar. Över långhuset fanns en takryttare och på södra sidan stod ett vapenhus av sten. Nordväst om kyrkan stod en spånklädd klockstapel, helt inbyggd och försedd med hög spira. Altaret pryddes med ett altarskåp från 1400-talet. På 1650-talet hade en dopfunt inköpts för 30 daler. En predikstol, som ännu finns kvar, inköptes 1674 för 220 dal.kmt av mästern Henrik Werner i Mo i Ö. Tollstad. Tjugo år senare målade mästern Gran interiören med bl.a. "gardin" över predikstolen. De små medeltidsfönstren förstörades och nya togs upp vid flera tillfällen under 1700-talet. År 1724 vitmenades kyrkans inre, som förmodligen varit dekorerat med kalkmålningar från medeltiden.

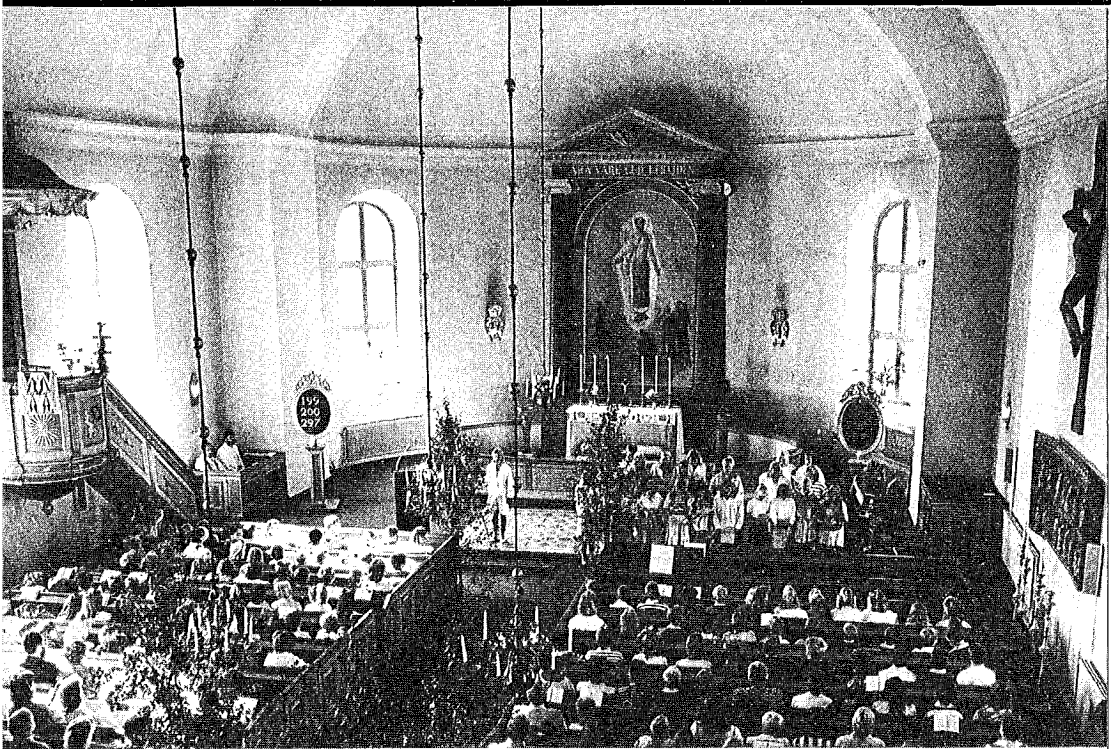
År 1743 planerades ett torn vid västra gaveln. I grunden inlades ett dokument, skrivet av kyrkoherde I. Rydberg. Här lästes att tornet blev 1745 "uprest med Kyrkians egna Medel af byggmästaren från Linköping Mr Johan Ny..." (oläsligt; skall vara Nymann). Därefter nedtogs klockstapeln och klockorna hängdes upp i tornet. År 1779 gjordes en omfattande reparation. Valven, som varit mycket bristfälliga, togs ned och ersattes med ett tunnvalv av trä, vilket utfördes av byggmästaren Johan Olof Beurling från Vadstena. Redan vid detta tillfälle klagades över att kyrkan var för trång och den måste utvidgas. Vid biskopsvisitationen 1784 meddelades att både Harstads och Väderstads kyrkor var för trånga och sistnämnda kyrka dessutom mycket förfallen, varför till- eller nybyggnad måste ske. En synerätt hade tidigare föreslagit detta. Frågan hade uppskjutits på grund av Harstadsbornas stora tveksamhet.

DEN NYA KYRKAN

Först 1818 nåddes enighet om nybyggnad, sedan man fått Harstads socknemän att gå med på att bygga ny, gemensam kyrka. Mark inköptes av Vallsbergs bys gemensamma ägor och en "kyrkobyggnadsdirektion" tillsattes för att skaffa ritningar, kostnadsförslag, anbud m.m. Två anbud förelåg 1825, ett av den skicklige länsbyggmästaren Johan Holmberg i Linköping på 5 400 rdr och ett annat av byggmästare Thunström på 4 000 rdr. Den senare fick uppdraget, fastän han inte ens kunde visa behörighet i facket. Som protest avsåde sig den myndige och praktiske prosten C. P. Ohrling ordförandeskapet i direktionen. Det visade sig också att Thunström inte var vuxen uppgiften. Först revs den gamla kyrkan. En besökare tjugo år senare hörde berättas, att murbruket hade varit så hårt att stenarna sprang sönder lättare än bruket. De flesta gamla inventarier försåldes som värdelösa, t.ex. silverkanna, oblatask, kalk, paten och t.o.m. en brudkrona.

Thunströms byggnad var ännu inte helt avslutad då den på grund av många bristfälligheter måste avsynas 1830. Syne-nämnden betygade, att entreprenören inte i någon enda punkt fullgjort sin skyldighet. Bl.a. hade gipstaket delvis fallit ned och var livsfarligt för kyrkobesökarna. Thunström tvingades att gå från sitt arbete, och innestående arvode, 1 000 rdr b:o, utbetalades ej. Holmberg övertalades att ta vid. Gipstaket reparerades och läktarbyggnaden fullbordades m.m. Först 1837 stod kyrkan färdig och tre år därefter invigdes den. Efter underdånig ansökan att kyrkan skulle få heta Oscar Fredriks kyrka (efter kronprins Oscar, hertig av Östergötland) beviljades detta genom ett kungligt brev 1829. Av inventarierna var endast altaret med ett stort kors samt predikstolen färdiga. En gammal orgel inköptes från Vadstena. Efter en grundlig reparation, av orgelbyggare Gustaf Andersson i Stockholm, fick den göra tjänst till 1863, då den nuvarande fina orgeln anskaffades.

Kyrkobyggnaden var ett typiskt uttryck för sin tids arkitektoniska stilideal. Johan Holmbergs ritning hade följts utom beträffande predikstolens placering och tornhuvornas form, som blev lägre och slutar i en kupol med två fönster. Till

Interiör mot öster

ytterlighet enkel fasadbehandling och stora fönster utmärker exteriören. Den är orienterad i norr-söder med huvudentrén i norr mot landsvägen. Planen bildar en långsträckt rektangel med halvrunda kortsidor – den norra utgör vapenhus och den södra sakristia. Enligt Holmbergs ritning skulle predikstolen placeras över altaret (som i S:t Lars, Borg och V. Harg ursprungligen) men senare flyttades den till östra väggen i enlighet med ett förslag, som utarbetades av arkitekten C. G. Blom-Carlson (1799–1868). Tornformen följer också detta förslag.

År 1953 restaurerades kyrkan under ledning av arkitekt Johannes Dahl. Därvid infördes värmeledning och både exteriör och interiör målades. Många gåvor tillkom såsom ny altartavla, antependium, ljuskrona, mässkrudar, altारbrun, altarkrucifix, dopskål samt bonad och matta vid funten.

INVENTARIER

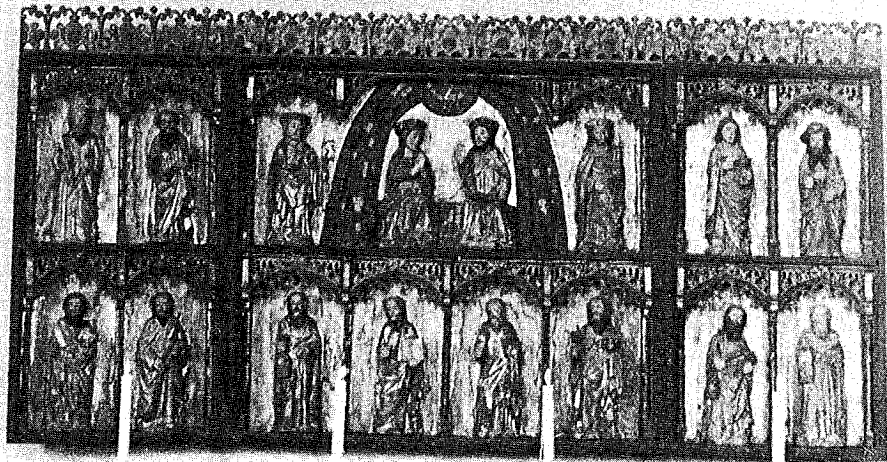
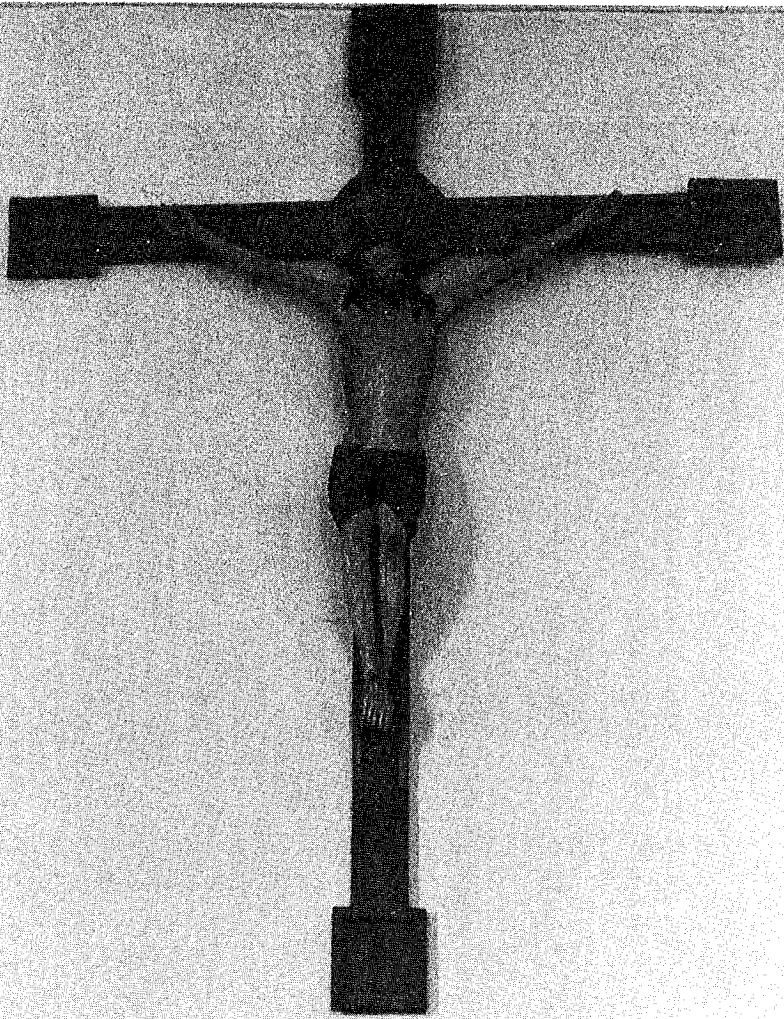
Altaret var ursprungligen prytt endast med ett enkelt kors under en ståtlig klassicistisk uppbyggnad med kolonner, som uppbar ett antikiserande bjälklag och en gavel prydd med sinnebilden av Guds allseende öga. År 1953 tillkom altartavlan målad av konstnären Einar Forseth (f. 1892) och skänkt av fröken Märta Ottosson. Den föreställer "Jesus inför nutidsmänniskan" och hänvisar till Joh. 1:29. Kormattan i ryateknik kommer från Östergötlands hemslöjdsförening. Den gamla kyrkans altarprydnad, ett senmedeltida altarskåp, är nu placerat på västra väggen. Mittpartiet återger överst Marias kröning i himmelen med fyra helgon: t.v. Katarina av Alexandria, t.h. Barbara och under fyra apostlar. Vänstra dörren innehåller överst: Petrus, Paulus, under Thomas samt Jakob d.y., och högra dörren övre raden: Johannes evangelisten, Jakob d.ä., nedre raden Mattias och en okänd apostel.

Över altarskåpet hänger den gamla kyrkans triumfkrucifix, som återger den lidande Frälsaren. Det kan dateras till 1300-talet och efterbildar delvis domkyrkans stora triumfkrucifix. Ett annat triumfkrucifix från en något senare tid förvaras i tornkammaren. Väderstads kyrkas gamla altarkrucifix hänger i sakristian och kan dateras till 1300-talets slut.

Predikstolen med förgyllda ornament återger symboler som Guds allseende öga, korset med palmkvist och ankare med palmkvist. Den gamla predikstolen av mästern Henrik Werner i Mo i V. Harg förvaras i tornkammaren. Dopfunten av sandsten är ett gotländskt arbete från 1200-talets slut. Dopfatet av mässing skänktes 1953 av De ungas sykkrets, och dopmattan från Wahlbecks fabriker inköptes 1969, dopbonaden av Agda Österberg samma år. Den ståtliga ljusstaken av mässing på dopaltaret var tidigare prydnad på altaret. De gamla kyrkorna ägde var sin dopfunt, båda daterade 1660 den 2 januari och 9 januari 1660 och tillverkade troligen i Skänninge.

Av nattvardssilvret må nämnas en kalk med sexpassformig fot med ett litet krucifix samt med små lejonhuvuden. Den

Till höger: Triumfkrucifix från 1300-talets mitt. Senmedeltida altarskåp

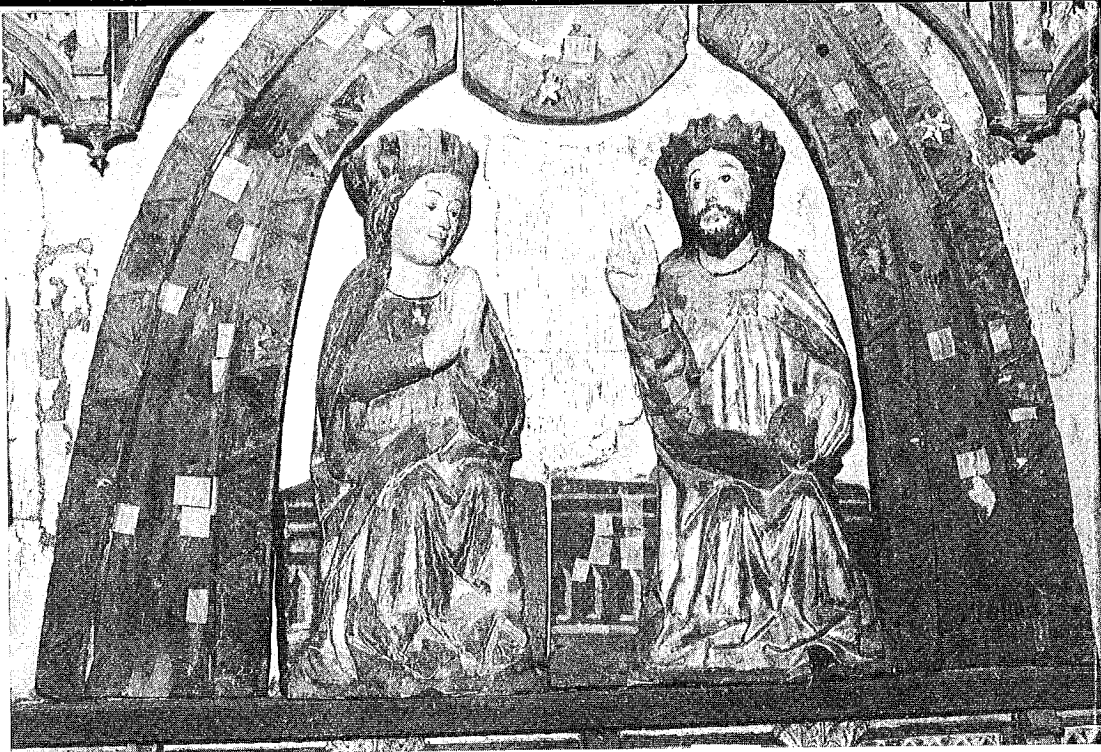

+

+

+

+

Altarskåpets mittparti: Marias kröning

*Dopfont från
1200-talets slut*

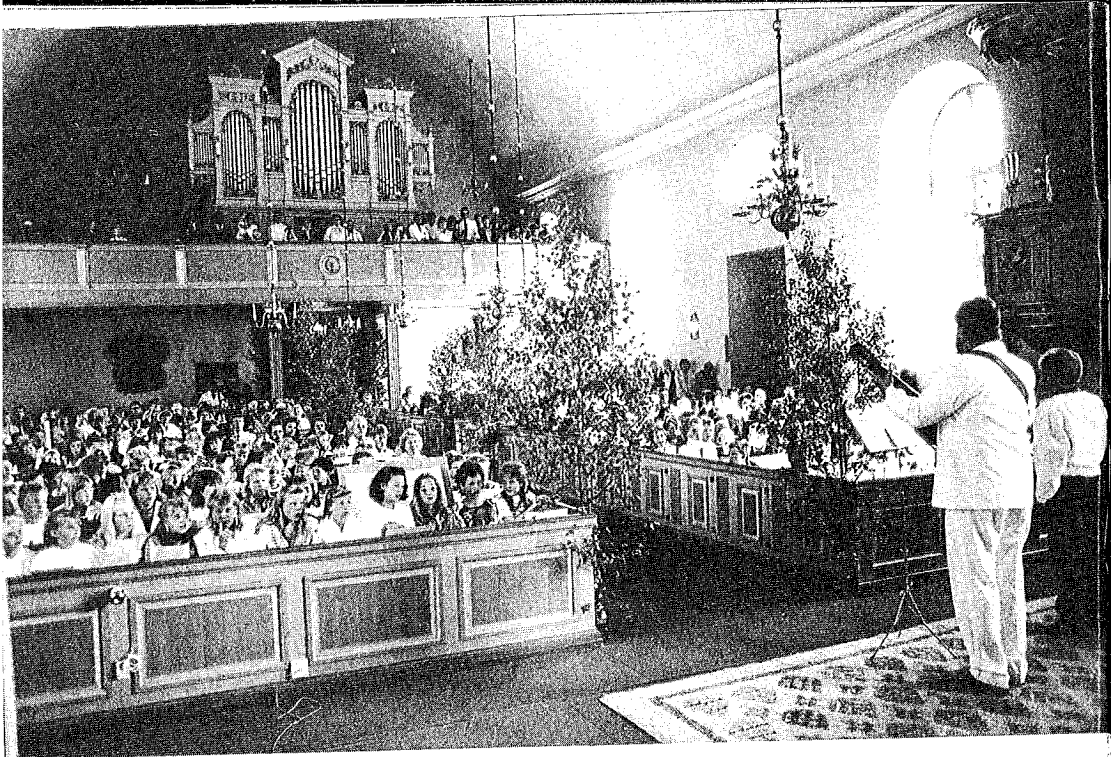
*Predik-
stolen*

dateras till 1400-talets senare del, medan cuppan tillkom så sent som 1868 och utfördes av Sam Pettersson i Linköping. Patenen med ingraverat Kristushuvud (Veronikas svetteduk) är samtidigt med kalkens fot. En åttkantig oblatask har inskriften Pastor Teseus Rydelius A:o 1707 (kyrkoherde här 1689–1708). Den är tillverkad av Nils Nilsson d.y. Behm (1698–1720) i Linköping. Vinkannen är gjord av samma mästare.

Bland ljusredskapen märks sex ljuskronor, en daterad 1692, en annan 1721, samt två nya. En tvåarmad ljusstake av malm på altaret är enligt en inskription skänkt av "hustru Brita i Bosgård" till Harstads kyrka år 1686. En annan ljusstake av mäsing med fyra armar är utförd i senbarockstil (1600-talets slut).

Två äldre svarta mässhakar finns, de tillkom 1829. Dessutom finns fyra nya: av vitt mönstrat siden från Libreria 1937, skänkt

Interiör mot väster

av Erik och Gunnar Ehrén, av violett mönstrat siden från Libraria 1953, skänkt av Simon Johansson och Lars Jansson i Skeby, av grönt siden, skänkt av kyrkliga syföreningen, och av rött siden, gåva av Gunilla och Gunnar Ektander i St. Vahlby.

På norra väggen hänger två begravningsvapen tillhörande två medlemmar av ätten Gripensköld.

Orgeln är av mycket stort musikhistoriskt intresse. Den byggdes 1863 av Marcussen & Sön och omfattar 20 stämmor.

Av ringklockorna i tornet är storklockan från 1786, gjuten av A. Billsten i Norrköping, och den mindre från 1770.

HARSTADS GAMLA KYRKA

Kyrkans grundmurar är ännu synliga på Bosgårds ägor strax söder om gamla riksvägen och Bosgård. En runsten på kyrkogårdens sydvästra hörn har denna inskrift: "Agöta och Gudmund de reste detta minnesmärke efter Oddlög (?), som bodde i Haddestad. Han var bonde god, dog i Grekland (i

Kirkium)". Tidigare hade man tolkat inskriften så att Oddlög byggde Harstads kyrka.

Kyrkan var 27 alnar lång och 18 alnar bred och var av kalksten; byggnadsåret uppges i en nu förlorad kyrkbok till 1233. Vid kordörren fanns gravsten med en runskrift med bl.a. "Erikus Elinus Anno . . ." En klockstapel stod på kyrkogården. Där hängde klockorna, som på 1700-talet flyttades till kyrktornet. Den större, som var medeltida, hade denna inskrift: "Alla de som di (el. mig) höra skola bedja Maria". År 1687 inköptes orgel av en "orgelmakare" från Norrköping och ett par år efteråt målades orgelfasad, läktare och altare av mästare Johan Gran i Skänninge. En ny orgel tillkom 1750.

I denna kyrka fanns många värdefulla inventarier. I 1664 års inventarieförteckning omtalas rökelsekar, primklocka, 2 ringklockor och 2 malmstakar, som sedermera togs till nya klockans omgjutning, samt 2 tennstakar, en predikstol, en ljuskrona skänkta av ryttmästare Magnus Jespersson Gripensköld, som i sitt testamente 1681 också gav en silverkanna och en mässhake. Därtill kom en brudkrona, inköpt 1673, och en dopfunt 1659. Det är vemdigt att tänka sig att nästan alla dessa föremål utom rökelsekaret slumpades bort på auktion 1839.

År 1818 hade sockenstämman beslutat bygga ny kyrka tillsammans med Väderstad, men några år efteråt ångrade man sig och tog tillbaka löftet. Den gamla kyrkan skulle då repareras. Först 1830 gav man vika för påtryckningarna från Väderstad. Då hade man rivit den gamla kyrkan i Harstad (1826) och Väderstad (1827).

KÄLLOR OCH LITTERATUR

För byggnadshistorien har använts kyrkornas arkivalier i Vadstena landsarkiv och handlingar, ritningar och fotografier i Kungl. Vitterhets Akademiens arkiv, Kungl. Byggnadsstyrelsens arkiv, båda i Stockholm, samt Östergötlands museums arkiv i Linköping.

Fotografierna är tagna av Lennart Arfwidsson.

LINKÖPINGS STIFTS KYRKOR

Korta vägledningar utgivna av

Linköpings stifts kyrkoberivningskommitté:

prosten Nils Bergström, arkitekt Lennart Arfwidsson,

antikvarie Jan Eriksson, länsmuseumchef Gunnar Lindqvist,

prosten Karl-Erik Nibell och länsantikvarie Sven E. Noreen

Göstrings och Lysings kontrakt

Omslagets baksida: Uppståndelsens kapell

